

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ HIỀN

TÌM HIỂU CÁC TỪ NGỮ CHỈ TRANG PHỤC
TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

THÁI NGUYÊN - 2012

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ HIỀN

TÌM HIỂU CÁC TỪ NGỮ CHỈ TRANG PHỤC
TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ

Chuyên ngành: Ngôn ngữ học

Mã số : 60 22 01

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS Tạ Văn Thông

THÁI NGUYÊN - 2012

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới Thầy Tạ Văn Thông, người đã tận tình hướng dẫn tôi viết luận văn này.

Tôi xin chân thành cảm ơn các Thầy Cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau Đại học - Trường Đại học Sư phạm Thái Nguyên cùng các thầy giáo ở Viện Ngôn ngữ học, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam đã giảng dạy và giúp đỡ tôi hoàn thành khóa học.

Cuối cùng, tôi xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè, đã động viên khích lệ tôi trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu.

Thái Nguyên, tháng 5 năm 2012

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Hiền

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi, các số liệu và kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực, các kết luận của luận văn chưa từng được ai công bố trong bất kì một công trình nào khác.

Tác giả

Hoàng Thị Hiền

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Trang bìa phụ	i
Lời cảm ơn	ii
Lời cam đoan.....	iii
Mục lục.....	iv
MỞ ĐẦU	1
Chương 1. CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ KHÁI QUÁT VỀ TIẾNG DAO, NGƯỜI DAO	8
1.1. MỘT SỐ KHÁI NIỆM VỀ NGÔN NGỮ HỌC VÀ VĂN HOÁ HỌC... 8	
1.1.1. Từ	8
1.1.2. Cụm từ và đoạn ngữ.....	9
1.1.3. Nghĩa và trường nghĩa.....	11
1.1.4. Văn hóa và ngôn ngữ trong văn hóa	13
1.1.5. TRANG PHỤC VÀ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG.....	18
1.2. KHÁI QUÁT VỀ NGƯỜI DAO VÀ TIẾNG DAO.....	20
1.2.1. Khái quát về người Dao	20
1.2.2. Một số đặc điểm văn hoá của người Dao.....	21
1.2.3. Khái quát về tiếng Dao.....	24
TIỂU KẾT.....	26
Chương 2. ĐẶC ĐIỂM CẤU TRÚC VÀ NGỮ NGHĨA CỦA CÁC TỪ NGỮ CHỈ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ....	27
2.1. KHÁI QUÁT VỀ CÁC TỪ NGỮ CHỈ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ	27
2.2. ĐẶC ĐIỂM CẤU TRÚC CỦA CÁC TỪ NGỮ CHỈ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ.....	29
2.3. ĐẶC ĐIỂM CẤU TẠO CỦA CÁC DANH NGỮ CHỈ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG.....	31
2.4. CÁC LOẠI TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG VÀ CÁC CHI TIẾT TRANG PHỤC QUA CÁC TỪ NGỮ.....	34

2.4.1. Các từ ngữ chỉ áo	34
2.4.2. Các từ ngữ chỉ quần	40
2.4.3. Các từ ngữ chỉ khăn	42
2.4.4. Các từ ngữ chỉ vòng, khuyên, nhẫn, răng, cặp tóc.....	44
2.4.5. Các từ ngữ chỉ giày, dép, mũ, nón.	48
2.4.6. Các từ ngữ chỉ dây lưng, yếm	52
2.4.7. Từ ngữ chỉ dao, vỏ dao.....	54
2.4.8. Các từ ngữ chỉ địu	56
TIỂU KẾT.....	57
Chương 3. MỘT SỐ ĐẶC TRƯNG VĂN HOÁ CỦA NGƯỜI DAO ĐỎ ĐƯỢC PHẢN ÁNH QUA CÁC TỪ NGỮ CHỈ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG	59
3.1. DÂN TỘC DAO RẤT CẦU KÌ, ĐA DẠNG TRONG TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG.....	59
3.2. DÂN TỘC DAO LÀ MỘT DÂN TỘC CÓ SỰ PHÂN BIỆT RÕ VỀ CÁC NHÓM XÃ HỘI, THỂ HIỆN QUA TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG	63
3.3. DÂN TỘC DAO LÀ MỘT DÂN TỘC CÓ TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG GẮN LIỀN VỚI THIÊN NHIÊN, VỚI NHỮNG CẢNH SẮC SINH ĐỘNG.....	65
3.4. TRANG PHỤC TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI DAO PHÙ HỢP VỚI ĐỜI SỐNG LAO ĐỘNG NÔNG NGHIỆP VẮT VÀ KHÓ KHĂN NHƯNG LẠC QUAN , YÊU ĐỜI	69
TIỂU KẾT.....	73
KẾT LUẬN	74
TÀI LIỆU THAM KHẢO	76
PHỤ LỤC	80

MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

1.1. Trong ngôn ngữ học, việc tìm hiểu một bộ phận từ ngữ phản ánh các sự vật hiện tượng thuộc vốn văn hoá truyền thống của một cộng đồng là một hướng nghiên cứu đáng chú ý. Qua các từ ngữ này, với những đặc điểm về hình thức và ngữ nghĩa của chúng, có thể hình dung được cách người bản ngữ mô hình hoá trong nhận thức các sự kiện nói trên, đồng thời cho thấy phần nào sự đánh giá, cách ứng xử... trong quan hệ với thiên nhiên và xã hội của họ, bằng cách đặt tên cho các sự vật hiện tượng này. Đây là một hướng nghiên cứu liên ngành (Ngôn ngữ học – Dân tộc học – Tâm lí học...) rất thú vị. Tuy nhiên, hiện nay ở Việt Nam những nghiên cứu như vậy vẫn chưa có nhiều thành tựu, đặc biệt trong tìm hiểu ngôn ngữ các dân tộc thiểu số. Đối với tiếng Dao, cũng chưa có nghiên cứu nào theo hướng này.

1.2. Dân tộc Dao là một trong 53 dân tộc thiểu số ở Việt Nam. Theo thống kê năm 2009, dân tộc này có 751 067 người (đứng thứ 9 trong số các dân tộc ở Việt Nam), tập trung ở các tỉnh thuộc biên giới Việt – Trung, Việt – Lào và một số tỉnh trung du, miền núi và ven biển miền Bắc. Cũng như nhiều dân tộc thiểu số khác ở Việt Nam, người Dao có một vốn văn hoá truyền thống rất phong phú giàu bản sắc, nhưng đang đứng trước nguy cơ bị mai một trước sự tiếp biến văn hoá diễn ra ồ ạt và quá trình toàn cầu hoá hiện nay.

Người Dao có nhiều nhóm địa phương (còn gọi là “ngành” Dao), là: *Dao Quần Trắng, Dao Quần Chẹt, Dao Tiên, Dao Thanh Y, Dao Tuyển, Dao Đỏ*... Tất cả các nhóm địa phương này đều được gọi tên căn cứ vào các đặc điểm (kiểu dáng, màu sắc...) trang phục hoặc loại trang phục đặc trưng (ở các nhóm khác không có). Như vậy, rõ ràng trang phục là một nét văn hoá quan

trọng của dân tộc này, cần được chú ý đặc biệt không những về mặt văn hoá nói chung mà còn ở khía cạnh ngôn ngữ học.

1.3. Tác giả luận văn này là người Dao, sinh ra và sống suốt thời niên thiếu ở vùng dân tộc Dao - thôn Nà Cà, xã Mỹ Thanh, huyện Bạch Thông, tỉnh Bắc Kạn. Đây là nơi sinh sống của những người thuộc nhóm Dao Đỏ (trang phục chủ yếu có màu đỏ).

Là một người con của dân tộc Dao, được học hành, tác giả luận văn rất mong muốn tìm hiểu kỹ về vốn văn hoá truyền thống và đóng góp một phần vào sự bảo tồn và phát triển những nét văn hoá truyền thống của dân tộc mình. Địa hạt rộng lớn và phức tạp này đòi hỏi người viết phải có nhiều kiến thức và rất nhiều thời gian, phải có một quá trình. Trong khuôn khổ của một luận văn Cao học, bước đầu nghiên cứu các từ ngữ chỉ trang phục truyền thống của người Dao chỉ thuộc một nhóm Dao Đỏ, là hướng đi thích hợp và khả thi hơn cả.

Vì vậy, “*Tìm hiểu các từ ngữ chỉ trang phục truyền thống của người Dao Đỏ*” đã được lựa chọn làm đề tài nghiên cứu trong luận văn này.

2. LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU

Các công trình nghiên cứu về người Dao cho đến nay, đặc biệt là việc nghiên cứu vốn văn hoá truyền thống đã cho thấy: Vốn văn hoá truyền thống của người Dao đã và đang được nhiều nhà khoa học quan tâm nghiên cứu và có được một số kết quả nhất định.

Trước hết ta có thể kể đến nhóm tác giả Bế Viết Đăng - Nguyễn Khắc Tụng - Nông Trung - Nguyễn Nam Tiến với cuốn “*Người Dao ở Việt Nam*” xuất bản năm 1971. Đây là một nghiên cứu về người Dao dưới góc độ dân tộc học. Công trình đồ sộ này đã miêu tả nhiều mặt sinh hoạt văn hoá của người Dao trong điều kiện lịch sử cụ thể về kinh tế - xã hội nhất định, qua đó

góp phần tìm hiểu những truyền thống tốt đẹp và khả năng sáng tạo to lớn của người Dao.

Tiếp theo, tác giả Nguyễn Quang Vinh trong cuốn “*Một số vấn đề người Dao Quảng Ninh*” (1998) đã tập trung tìm hiểu những vấn đề chung của người Dao ở nước ta và một số vấn đề cụ thể người Dao Quảng Ninh. Tác phẩm đã miêu tả cuộc sống, tìm hiểu không gian sinh tồn của người Dao, chỉ ra trong môi trường tự nhiên ấy, người Dao có cách ứng xử với tự nhiên ra sao, có được những cách thức, phương pháp canh tác và sinh hoạt ra sao, người Dao đã có những cách quản lý kinh tế - xã hội đặc thù thế nào... Bên cạnh đó, cuốn sách là kết quả của quá trình sưu tầm tư liệu, kế thừa các công trình nghiên cứu liên quan. Đặc biệt là trong sách có các tư liệu về vốn sống thực tế, khảo sát thực tế về đồng bào Dao Quảng Ninh. Cuốn sách vừa có phần miêu tả về văn hóa của dân tộc Dao, vừa đề cập đến các vấn đề tổng kết thực tiễn, những vấn đề mà bộ đội biên phòng ở tỉnh Quảng Ninh đã rút ra được trong quá trình hoạt động bảo vệ biên cương.

Về mặt ngôn ngữ học, có lẽ người Việt Nam đầu tiên đề cập đến tiếng Dao từ những năm 1972 là Trương Văn Sinh, với bài viết: “*Vài ý kiến bước đầu về tiếng Dao*” và “*Vài ý kiến về hệ thống âm vị tiếng Dao*”. Tác giả này đã miêu tả tương đối chi tiết về mặt ngữ âm - âm vị học và đưa ra vài ý kiến bước đầu về tiếng Dao. Tuy nhiên, ngoài hai bài viết cô đọng của ông, giới học thuật thời ấy ở Việt Nam không biết gì hơn về ngôn ngữ của một dân tộc với những nhóm địa phương quá nhiều và bản thân dân tộc này cũng quá đa dạng về mặt phương ngữ.

Tiếp theo, phải kể đến các tác giả Đoàn Thiện Thuật – Mai Ngọc Chừ với công trình *Tiếng Dao* xuất bản năm 1992. Tác phẩm này đã đề cập đến tất cả các phương diện ngôn ngữ học của tiếng Dao: cấu trúc ngữ âm - âm vị học,

từ vựng, phương thức cấu tạo từ và cấu trúc cụm từ, câu, chữ viết của người Dao....

Đa số tài liệu viết về người Dao đều xuất phát từ góc nhìn dân tộc học. Tuy nhiên, theo tác giả cuốn **Tiếng Dao** (1992) thì các nhà dân tộc học Phan Hữu Duật và Hoàng Hoa Toàn trong khi phân loại các ngành Dao cũng đã chú ý ít nhiều đến ngôn ngữ. Trong một bài nghiên cứu, các tác giả nói trên đã đưa ra một bảng so sánh từ vựng cơ bản của các ngành Dao với 319 từ ngữ. Đó là một tư liệu quý, song đó mới chỉ là một khía cạnh của ngôn ngữ, vả lại các từ đều được ghi bằng chữ Quốc ngữ, nên chưa phản ánh được cách phát âm của chúng .

Vấn đề lịch sử tộc người các dân tộc thuộc ngữ hệ Hmông - Miên, trong đó có người Dao đã được một số tác giả quan tâm nghiên cứu. Ở Việt Nam, tác giả Nguyễn Văn Lợi với bài về “Lịch sử tộc người các dân tộc Hmông - Miên qua cứ liệu ngôn ngữ”, có bàn về tên gọi các dân tộc Nam Trung Quốc và Việt Nam, bên cạnh đó có bàn về quan hệ giữa các ngôn ngữ Hmông - Miên (trong đó có tiếng Dao).

Mặt khác, loạt bài viết tìm hiểu về người Dao, tiếng Dao cũng như các lễ hội và phong tục, tập quán của người Dao cũng được đề cập ở nhiều khía cạnh và góc độ khác nhau. Có thể kể đến bài viết của tác giả Trương Văn Sinh đã nói ở trên, “*Vài ý kiến về hệ thống âm vị tiếng Dao*”, đăng trên tạp chí Ngôn ngữ, 1972, số 1. Qua sự so sánh tiếng Dao Đỏ và Dao Quần Trắng, bài báo đã giúp cho người đọc hiểu thêm phần nào về ngôn ngữ tiếng Dao. Năm 1998, tác giả Tạ Văn Thông có bài “Người Dao, tiếng Dao và lễ hội “*Nhiàng chằm đao*”” công bố trên tạp chí Ngôn ngữ và đời sống, số1/1998. Ngoài ra, với bài viết “*Đời sống ngôn ngữ của người Dao ở Việt Nam*” trên tạp chí Ngôn ngữ, số 2 /2001, tác giả Tạ Văn Thông, Nguyễn Hữu Hoàn đã đưa đến cái nhìn tỉ mỉ về đời sống ngôn ngữ của người Dao ở Tuyên Quang. Bên cạnh đó, với bài “*Những đặc điểm cơ bản trong cách xưng hô của người Dao*